

Богадьорова Л.М.

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСОБИСТИХ ГОСПОДАРСТВ НАСЕЛЕННЯ

Нині для сільського господарства України не найкращі часи. Галузь все ще функціонує під впливом кризових явищ, а її матеріально-ресурсний потенціал скоротився майже на половину. Аналізуючи хід аграрної реформи, суть яких зводилась до того, щоб приватизувати виробничий потенціал і перейти від планово-соціалістичного економічного укладу до багатокладної економіки ринкового типу. Аграрна реформа може досягти своєї мети лише за умови, коли на її основі сформується багатокладна ринкова економіка, здатна не тільки гарантувати продовольчу безпеку країни, наповнювати внутрішній ринок доступними за ціною та якісними продовольчими і непродовольчими товарами, а й створити конкурентні переваги при виробництві та збуті продукції і сільськогосподарської сировини за кордон. Це вимагає впровадження та освоєння якісно нових мотивів стимулювання нових інтересів товаровиробників, свободи господарської діяльності і розвитку підприємництва.

На сучасному етапі більшість дослідників серед головних напрямів підвищення економічної ефективності розвитку аграрних підприємств різних типів визначають насамперед їх кооперування та інтеграцію. У більшості країн світу здійснюється широка система заходів з підтримки дрібного господарства шляхом його кооперації з великим [4]. Результати дослідження реорганізації колективних сільгоспідприємств показують, що сьогодні масова підтримка сільськими працівниками колективних господарств більше викликана бажанням зберегти соціальну систему, ніж економічну організацію господарства, адже нерентабельність більшості колективних форм господарювання на селі вже не викликає сумніву.

Проблеми кооперування, агропромислової інтеграції, формування агросервісної інфраструктури є надзвичайно важливими для всіх сільськогосподарських виробників, незалежно від форм власності та організаційно-правових форм. Проте в сучасних умовах найбільшої актуальності ці проблеми набувають для особистих господарств, які приєднали до своїх земельних ділянок виділені їм земельні паї. У працях Чернюк Л.Г., Антоньєвої Л.С., Щедрової І.М. та ін. зазначається, що особливо гостро виникає перед ними проблема технічного забезпечення обробки землі та кредитування щодо придбання матеріально-технічних ресурсів. Саме тому найбільш ефективним напрямком у забезпеченні матеріально-технічними ресурсами виробництва в особистих господарствах населення (ОГН) є розвиток кооперації і агросервісу. До того ж, окремі новостворені підприємства і сільські ради не можуть утримувати об'єкти соціальної інфраструктури, виконувати функції соціального розвитку села [1], тому звичайно можна було б передати і ці функції кооперативним утворенням.

Формування й розвиток зв'язків ОГН між собою та з іншими організаціями й підприємствами АПК варто розглядати в цілісному процесі - від стадії забезпечення засобами виробництва до стадії реалізації продукції. За результатами дослідження становища ОГН та їх зовнішнього економічного оточення виявилось, що можливості подальшого розвитку в них виробництва для більшості власників обмежені, здебільшого це спричинене недосяжністю ринків збуту вирощеної продукції і відсутністю системи постачання матеріально-технічних ресурсів. Традиційні закупівельники продукції, що вирощується в особистих господарствах населення - підприємства та організації споживчої кооперації - практично призупинили виконання своїх функцій. Переробні підприємства орієнтуються на закупівлі продукції у великих сільськогосподарських підприємствах. Тому склалася парадоксальна ситуація, коли підприємства по переробці сільськогосподарської продукції не можуть завантажити свої потужності в той час, коли дрібні власники змушені самотійно реалізовувати сільськогосподарську продукцію на ринку. При цьому власники особистих господарств самотужки вирішують питання виробництва, транспортування, збереження, переробки та реалізації продукції.

Незважаючи на стабільне виробництво сільськогосподарської продукції в ОГН, вони все ж значною мірою залежать від зв'язків із сільськогосподарськими підприємствами, що є для них основним джерелом надходження матеріально-технічних ресурсів. Ресурси надходять в особисті господарства населення у вигляді натуральної оплати праці та плати за використання земельного і майнового паїв.

Проведені дослідження кооперативної форми господарювання показують, що розвиток сільськогосподарської кооперації має дати дрібним сільським товаровиробникам стати конкурентноздатними суб'єктами ринку та наситити внутрішній і зовнішній ринок якісною сільськогосподарською продукцією.

Аналіз ключових проблем функціонування ОГН, специфіки їх спеціалізації і територіальної організації [2, 3], виявлення причин такого становища особистих господарств, на сучасному етапі дозволили визначити основні напрямки їх вирішення (табл. 1).

Таблиця 1. Роль кооперативної та інтегративної діяльності у вирішенні ключових проблем функціонування ОГН *

Проблеми розвитку ОГН:		Причини виникнення	Напрямки вирішення проблем	Можливості вирішення за допомогою кооперації та інтеграції	
	Збитковість або низька рентабельність виробництва в ОГН	Низька товарність продукції	<ul style="list-style-type: none"> - малопродуктивна праця (затрати праці та матеріальних ресурсів більше ринкової вартості виробленої продукції); - віддаленість і малодоступність ринків збуту, відсутність часу і транспорту для реалізації продукції 		<ul style="list-style-type: none"> - інтеграція ОГН у сервісні переробні структури (агроторговий дім, агропромислове формування на базі аграрного підприємства чи кількох підприємств)
	Незахищеність діяльності ОГН у всіх відношеннях		<ul style="list-style-type: none"> - функціонування за принципами автаркії (ізольовано); - відсутність організаційно-правових основ, що регламентують діяльність ОГН 		<ul style="list-style-type: none"> - державна підтримка, удосконалення правового поля, що регламентує діяльність ОГН; - налагодження належного зв'язку з місцевими органами влади
	Нераціональна територіальна організація виробництва в ОГН		<ul style="list-style-type: none"> - неструктурованість (неорганізованість); - відсутність науково обґрунтованих практичних рекомендацій щодо організації території та екологічно безпечного землекористування 		<ul style="list-style-type: none"> - кооперування ОГН і подальша інтеграція з аграрними підприємствами з метою забезпечення матеріально-технічними ресурсами, інформаційною і науково-технічною підтримкою
	Відсутність стартового капіталу		<ul style="list-style-type: none"> - низькі доходи селян, відсутність доступу до кредитних ресурсів 		<ul style="list-style-type: none"> - кредитування ОГН через селянські комерційні банки з наданням довгострокових кредитів під заставу землі
	Недосконалість матеріально-технічного, фінансово-кредитного та інформаційного забезпечення	Технологічна відсталість виробництва	<ul style="list-style-type: none"> - не відпрацьованість взаємовідносин між ОГН і господарствами суспільного сектора; - відсутність малогабаритної техніки; - відсутність доступу до новітніх технологій і практичних знань 		<ul style="list-style-type: none"> - впровадження державної програми виробництва малогабаритної техніки, інвентаря і знарядь малої механізації; - створення багатофункціональних обслуговуючих кооперативів та входження в інтеграційний процес; - організація консультативного обслуговування ОГН

* Розроблено Богадьоровою Л.М.

Зауважимо, що чи не єдиним способом спільного розв'язання цілої низки проблем сільського буття є об'єднання власників ОГН у сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи та входження в інтеграційний процес. Відзначимо, що більшість прихильників розвитку цієї форми господарювання розглядають її як

найпрогресивнішу та найприйнятнішу для наших товаровиробників й сільського населення в цілому. Це пояснюється тим, що сільськогосподарський обслуговуючий кооператив є неприбутковим типом підприємства, який: належить сільськогосподарським товаровиробникам та управляється ними на демократичних засадах; забезпечує своїх членів послугами, які необхідні їм для власних господарств; не ставить за мету отримання прибутку для себе, а прагне збільшити прибуток господарств своїх членів.

Всі послуги надаються членам кооперативу за собівартістю. Отже, власники кооперативу є, водночас, і його клієнтами. Послуги кооперативу можуть надаватися і іншим товаровиробникам за умови, що вони стануть членами кооперативу, тому що прийом до кооперативу відкритий. Законодавством передбачено створення кількох видів сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, залежно від видів їх діяльності: переробні, заготівельні, збутові, постачальницькі, сервісні та багатофункціональні кооперативи. При господарській необхідності кооператив може створюватись з формування по зберіганню та реалізації сільськогосподарської продукції, а також її переробці; ремонту та технічному оснащенню; матеріально-технічному забезпеченню; транспортному обслуговуванню; виконанню робіт по будівництву та розробці проектної документації; консультативному обслуговуванню (фінансовому, бухгалтерському, агрономічному, ветеринарному, економічному, зоотехнічному) тощо. Виходячи з досвіду сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, які вже функціонують в Україні, можна виділити такі основні напрямки їх діяльності і розвитку інтеграційних зв'язків з іншими суб'єктами АПК.

На нашу думку, найбільш прогресивним на сьогоднішній день, є багатофункціональний кооператив, який може надавати різні види послуг, наприклад: постачання матеріально-технічних ресурсів, переробка продукції та її збут. В роботах [1, 6] обґрунтовуються основні засади створення такого кооперативу. Згідно цих даних, сільськогосподарський багатофункціональний обслуговуючий кооператив як підприємство має свої особливості, що яскраво виражені кооперативними принципами.

На підставі вивчення фактичного стану особистих господарств населення Херсонської області, слід зазначити, що ведення господарства поодиноці знижує рентабельність виробництва, що негативно позначається на розвитку господарства.

Найбільших труднощів зазнають господарства, власники яких займаються виробництвом молока, а в рослинництві - вирощуванням овочів. Тому з метою подальшого покращення умов функціонування особистих підсобних господарств в області створено 44 обслуговуючих сільськогосподарських кооперативи, з яких 13 районних, та 31 місцевого значення, тобто сільських, що дозволило частині господарств вже зараз позбавитися негативної залежності від сільськогосподарських підприємств в обробітку землі та реалізації продукції. Підвищенню ефективності господарювання в особистих селянських господарствах сприятиме подальше створення кооперативів та малих підприємств із спільного використання техніки. Важливого значення набуває створення кооперативів з вирощування молодняка худоби та придбання і обслуговування техніки.

За результатами дослідження зовнішніх економічних зв'язків особистих селянських господарств встановлено, що подальший розвиток їх в більшості обмежений. Зокрема це викликано труднощами щодо реалізації готової продукції і практично повною відсутністю системи постачання та матеріально-технічного забезпечення. Зауважимо, що проблема збуту готової продукції існує в усіх малих формах господарювання. Особливо гостро ця проблема постає перед господарствами, які розташовані у віддалених районах Херсонської області. Насамперед, це Іванівський та Нижньосірогозький райони. Більшість видів своєї продукції, а саме овочів, фруктів, ягід, а також молока та яєць власники господарств реалізують самостійно невеликими партіями на ринках за роздрібними цінами. Власник змушений здійснювати неодноразові поїздки на ринок, відстань до якого коливається від 15 км до 30 км і більше, що спричиняє великі транспортні витрати. Традиційні покупці сільськогосподарської продукції, що вирощується в особистих господарствах населення - це організації, підприємства та споживчі товариства, але вони практично повністю припинили свою діяльність. Натомість виникли нові форми збуту сільськогосподарської продукції, які ще не на стільки досконалі, як цього вимагає час. Насамперед, це підприємства з переробки сільськогосподарської продукції, але орієнтуються вони на виробника з великим обсягом виробництва. Практично єдиним каналом збуту надлишків сільськогосподарської продукції для населення є продовольчі ринки, на яких обсяг реалізації обмежений.

Через відсутність грошових коштів та вільного часу, віддаленість від основних ринків збуту власники особистих господарств реалізують вирощену продукцію по заниженим майже в півтора-два рази цінам. Крім того, мають місце випадки, коли постійні продавці - перекупники не допускають приватних власників на ринок. Все це змушує власників особистих господарств або самостійно продавати надлишки своєї продукції на стихійних ринках, або звертатися до послуг перекупників, які формують ринкові ціни. За результатами досліджень [1, 5] молоко, наприклад, продають 96,7 % власників особистих господарств серед опитаних, в тому числі на продовольчому ринку 39,1 %, заготівельним організаціям - 27,9 %, перекупникам - 29,7 %.

Дві третини виробників м'яса великої рогатої худоби і майже половина виробників м'яса свиней реалізують товарну продукцію дрібнооптовим торговельним посередникам - підприємливим особам-перекупникам. На продовольчому ринку реалізують свинину 16 % виробників, яловичину - 9 % виробників. Тільки до 5 % м'яса реалізується м'ясокомбінатам, підприємствам споживчої кооперації. Отже, реально основну частку прибутків реалізують посередники, які активно включаються між сільгоспвиробником та потенційним покупцем, зокрема населенням міст, яке відчуває надто великі коливання цін, а вигоду від цієї ситуації - посередник.

Окремої уваги, на наш погляд, заслугоує формування агросервісної інфраструктури, яка поряд із розвитком кооперування і агропромислової інтеграції дозволяє здійснювати не тільки закупівлю надлишків сільськогосподарської продукції, її переробку, але й забезпечення селян всіма необхідними товарами та послугами для розвитку сільськогосподарського виробництва.

Основу інтеграції ОГН становлять взаємини із сільськогосподарськими підприємствами, які є інтеграторами в сфері виробництва. Раціональне використання ресурсів ОГН і зміцнення довгострокових договірних відносин із сільськогосподарськими, заготівельними й переробними підприємствами дозволяють істотно підвищити ефективність виробництва не тільки в самих ОГН, але й у підприємствах – інтеграторах.

В роботах Хорунжого М.Й. зазначається, що інтеграційні відносини будують на принципах кооперації і вони спрямовані на підвищення ефективності функціонування всіх форм господарювання. Про важливість розвитку інтеграційних зв'язків ОГН у системі АПК свідчить і той потенціал, який вони мають. Однак, варто врахувати, що виробничий потенціал селянських подвір'їв розширюється за рахунок часткового використання можливостей сільськогосподарських підприємств. Тому при вирішенні інтеграційних питань необхідно виходити із сукупного виробничого потенціалу, що враховує ресурси всіх типів господарств.

Зауважимо, що в інтеграційні відносини вступають в основному господарства багатогалузеві споживчо-товарні та з максимальним рівнем товарності, а також спеціалізовані товарні господарства. Разом з тим не слід залишати без уваги й допомоги тих власників, які мають ОГН тільки споживчого типу. ОГН відрізняються низьким рівнем механізації й високим рівнем інтенсивності праці (тільки 1/10 робітників процесів механізована), а також тим, що 1/3 робіт у ОГН виконують пенсіонери. Однак, навіть при високій інтенсивності праці сільські жителі змушені мати особисте господарство, так як воно є нерідко єдиним джерелом одержання необхідних сільськогосподарських продуктів.

Джерела та література

1. Комліченко О.О. Принципи діяльності та перспективи розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів власників особистих селянських господарств. - Ринкова трансформація економіки АПК: кол. монографія у чотирьох частинах. / За ред. П.Т.Саблука, В.Я. Амбросова, Г.Є. Мазнева. Ч. 4 Стабілізація доходів сільських товаровиробників. – К.: ІАЕ, 2002. –С. 203 - 205.
2. Куліш М.Ю. Проблеми розвитку особистих селянських господарств // Економіка АПК. –2004. – №7. – С. 144-146
3. Мельник Л.Ю., Макаренко П.М. Особистий сектор сільськогосподарського виробництва: стан, тенденції та перспективи. // Економіка АПК. – 2002. – №11. – С. 119 - 127.
4. Черевко Г.В. Фермерська кооперація в зарубіжних країнах. – Л., 1994.–172с.
5. Мандибура В.О. Рівень життя населення України та проблеми реформування механізмів його регулювання. – К.: Парламентське видавництво, 1998. – 256 с.
6. Горкавий В. К., Гончаренко Н. Г. Організаційно-економічні основи створення кооперативів // Ринкова трансформація економіки АПК: кол. монографія / За ред. П. Т. Саблука, В. Я. Амбросова, Г. Є. Мазнева. Ч. 2. Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. – К.: ІАЕ, 2002. – С. 44-46

Вітлінський В.В., Грицюк П.М.

ОЦІНКА ІНВЕСТИЦІЙНИХ РИЗИКІВ У ЗЕРНОВИРОБНИЦТВІ НА ПІДҐРУНТІ МЕТОДУ ПОЛІГАРМОНІЧНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ

Різноманіття і мінливість природно-кліматичних, ґрунтових, економічних і технологічних чинників обумовлюють міжрічні коливання у виробництві сільськогосподарської продукції, які досягають до 10% загального обсягу валового внутрішнього продукту країни [1]. Тому вирішення проблеми стійкості сільськогосподарського виробництва є одним з найважливіших завдань, що стоять перед агропромисловим комплексом. Особливе значення для підвищення стійкості виробництва в АПК мають прогнози врожайності сільськогосподарських культур річної і більшої завчасності. По-перше, вони можуть стати одним з джерел інформаційного забезпечення ефективних маневрів структурою і розміщенням виробництва, вибору гнучких технологій проведення робіт і отримання на цій основі більших об'ємів і кращої якості продукції з мінімальними затратами. По-друге, за допомогою довгострокових прогнозів урожаю, особливо якщо отримати їх для значної території, можна розраховувати на істотне поліпшення зовнішньоторговельної діяльності, здешевлення імпорту і збільшення доходів від експорту продукції АПК. По-третє, при використанні надійних прогнозів з'являється можливість раціонального управління балансами матеріальних ресурсів, оптимізації об'ємів, структури і розміщення резервних фондів і запасів.

Характерною особливістю процесу зерновиробництва в Україні в останні роки є різке збільшення дисперсії процесу. Ця тенденція може бути пояснена впливом метеорологічних чинників, які зазнають аналогічних змін [2]. Така поведінка системи збільшує невизначеність і ризик інвестиційних рішень. У зв'язку з цим підвищується важливість вибору найбільш надійних методів прогнозування динаміки